

בית המקדש – יולדת שנכנסה להר הבית, עוברת בלא תעשה ולוקה⁵⁴³. קרבן שירצה⁵⁴⁸.

פסח שני – יולדת היא אחת מהטמאים שנידחים לפסח שני⁵⁴⁴.

הותרה מכללה – טומאת יולדת נחשבת כדין שהותרה מכללה, שכן אף כשהיא רואה דם, יש שהוא דם טוהר ומותרת לבעלה⁵⁴⁵.

טומאת היסט – טומאת יולדת, כמו טומאת הזב, הזבה והנידה, מיוחדת היא בכך, שהיא מטמאה גם בהיסט, שכל המטמאים במשא אינם מטמאים אלא כשהאדם נושא את הטומאה, אבל היולדת וחבריה מטמאים גם אם הסיטו דבר טמא⁵⁴⁶.

עגלה ערופה – יש מי שכתב, שלידה בניתוח קיסרי פוסלת בה⁵⁵¹; ויש מי שכתב, שאין לידה בניתוח קיסרי פוסלת בה⁵⁵².

למוד רפואה

א. חשיבות מקצוע הרפואה

יחס גדולי ישראל לרופאים – חכמי ישראל בכל הדורות התייחסו לרופא ולרפואה בכבוד ובהערכה¹, ורבים מענקי הרוח שימשו בו-זמנית כרופאים וכרבנים². ואכן אין להתפלא על שילוב זה, כי הרפואה היא מהמקצועות "החילוניים" היחידים שהעיסוק בה הוא מצווה³.

טומאה למפרע – יולדת מטמאה למפרע מעת לעת או מפקידה לפקידה⁵⁴⁷.

דיני טומאת לידה לאחר הפלות שונות – ראה ערך הפלה.

קרבן בהמה שנולדה בקיסרי – הנולד בניתוח קיסרי פסול לקרבן, ואם הקדישו, הרי זה כמקדיש עצים ואבנים, והרי הוא

שם, ובג"כ הרמב"ם. וראה עוד בדינים אלו באנציקלופדיה תלמודית, כרך כג, ע' יוצא דפן, אות ו. [549] יבמות פד א; תמורה יז א; רמב"ם תמורה א יז. [550] פרה ב ג; ע"ז כג ב, מחלוקת; רמב"ם פרה אדומה א ז. [551] מנ"ח מ' תקל. [552] קרן אורה, ירושלמי סוטה ט ח. [1] על המאמר טוב שברופאים לגהינום (קידושין פב א) – ראה ע' רופא הע' 74 ואילך. [2] ראה ע' רופא – נספח ו. [3] על מקורות החיוב לרפא – ראה ע' רפואה הע' 53 ואילך.

[543] פסחים סז א; רמב"ם ביאת מקדש ג ח. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך יד, עמ' תרלט, הע' 181-182, אם לוקה ארבעים או שמונים. [544] פסחים צג א; רמב"ם קרבן פסח ו א. [545] יבמות עה א, וברש"י שם. [546] שבת פג א; נידה מג א. [547] נידה לט א; רמב"ם מטמאי משכב ומושב ג ד. וראה בתוס' נידה שם ד"ה והיולדת. [548] זבחים כז ב; מנחות ו א; חולין נא ב; תמורה יז א; רמב"ם איסורי מזבח ג ד, י-יא. וראה בהשגת הראב"ד

בשבח מקצוע הרפואה – מצינו בכתבי חכמי ישראל דברי שבח רבים למקצוע הרפואה, והמלצות לעסוק ברפואה באופן פעיל כדלקמן:

יש למלאכת הרפואה מבוא גדול מאד במעלות השכליות והמידות, ובידיעת השם יתברך, ובהגיע אל ההצלחה האמיתית, ויהי לימודם ובקשתם עבודה מן העבודות הגדולות, ולא תהיה אז כאריגה וכנגרות⁴.

זו אחד מחייטות או נגרות או אריגה על דרך ההשתכרות, חביב בעיני מרשות ראש הגלות וכו', ולכן עצתי היא שתעשה עמלך המסחר, ולמידתה רפואה, עם העסק בתלמוד תורה לשמה⁵.

נמצאת מלאכת הרפואה מצווה גדולה ללומדה וללמדה, ועבודה רבה מהעבודות שעובדים בהם את הא-ל⁶.

על כן בני, אל תרף ירך מעסוק בתלמוד תורתך ובחכמת הרפואות, והוזה ממעט בעסק ועסוק בתורה⁷.

מלאכת הרפואה מכל המלאכות חשובה, כי היא מלאכה וחכמה, ואל חכמת הטבע קרובה⁸.

הרשב"א ובית דינו החרימו שלא ילמדו בספרי היוונים שחיברו בחכמת הטבע ובפילוסופיה, אבל כתב "והוצאנו מכלל גזרתנו חכמת הרפואות, ואף על פי שהיא לקוחה מן הטבע, לפי שהתורה נתנה רשות לרופא לרפאות"⁹.

וידוע הוא כי תכלית תשמישנו לפני החכמים לא היה כדי לישב בראש, כי נכסים היו לנו, ומלאכת הרפואה למדנו, אשר החכמה ההיא מחיה את בעליה דרך כבוד בארץ אדום, אבל בעוון הדור נגזר שמד בכל אותן ארצות וכו', ואילו היתה מלאכת הרפואה במספקת בארץ הזאת אשר נשתקענו בה, לא באנו לידי מידה ז'¹⁰.

בעבור זה שבחתי מעשיות הטבע והמלאכות הטבעיות, וכל שכן הרפואה, שהרי אין חכמה היום בעולם שתחיה את בעליה בכבוד כזו וכו', כי קרוב לומר כי טוב לתלמיד חכם להיות רופא, מהיות נגר או מהיות רצען וכו', ולפחות כשיהיה רופא או בעל מלאכה נקיה ויתפרנס בכבוד, יכבדוהו האנשים וכו', ונמצא שם שמים מתייקר ומתעלה על ידו, ואם לא יעשה כן וכו', נמצא שם שמים מתחלל על ידו¹¹.

[4] רמב"ם, פ"ה משמונה פרקים. [5] איגרת הרמב"ם לתלמידו יוסף בן יהודה אבן ועקנין, באגרות הרמב"ם, מהדורת קאפח, עמ' קלד. [6] ספר מוסר, פירוש משנת אבות לר' יוסף בן יהודה אבן ועקנין, תלמיד הרמב"ם, י"ל ע"י ב. ז. באכער, ברלין תרע"א, עמ' 75. וראה שם, שמאריך מאד בחשיבות הרפואה. [7] צוואת המתרגם המפורסם רבי יהודה אבן תיבון לבנו שמואל, הובא בס' מקורות לתולדות החינוך

בישראל, כרך ב, עמ' כד-כח. [8] ספר המבקש לרש"ט פלקירא, הוצאת טרקלין, עמ' מ. [9] שו"ת הרשב"א ח"א סי' תטו-תטז. וכן כתב הרשב"א בס' מנחת קנאות מכתב מ. וראה עוד בס' דברי חכמים, בשו"ת בדבר לימוד החכמות עמ' עב. וראה במבוא ב – דת ומדע, בדבר החרם הזה ותנאיו. [10] תשב"ץ במגן אבות ד ה. [11] ר' יעקב ב"ר דוד פראווינציאלי, הובא בשו"ת על דבר לימוד החכמות, שנכתב בשנת

בראותי כי כל בעלי החכמות צריכים לשקוד על דלת חכמת הרפואה מידי יום יום, שהרי על פיה אנו חיים, ומחללין את השבת, והעובר על מצוותה דמו בראשו, כי נתחייב בנפשו וכו', ואני אומר, כי גם כשנדע מיני החולאים נכיר חסדי הבורא ית', שהוא מציל אותנו מהם, ונאמין בו ונעבדהו¹².

המישור השני הוא בתחום ההתנשקות והסתירה בין שני מקצועות אלו. שכן הרפואה וההלכה שתיהן יחד מקיפות ואופפות כל אדם מישראל – איש ואשה, יונק וזקן, בריא וחולה – במשך כל שעות היממה, בחול ובשבת, ומטבע הדברים מתעוררות סתירות ובעיות בדרכי פעולתם והפעלתם של שני מקצועות אלו¹⁶.

ב. לימוד הרפואה

כללי – לאור חשיבות מקצוע הרפואה, כפי שהתבאר לעיל, מצינו בדברי חכמי ישראל בכל הדורות המלצות שונות לשילוב לימוד הרפואה עם לימודי התורה, מנימוקים שונים.

בתלמוד – כבר בדברי חז"ל מצינו התייחסות חיובית ללימוד עניינים רפואיים, כפי המסופר על רב חסדא, ששילב לימוד עניינים רפואיים בלימוד התורה בשיבתו, ורב הונא עודד את רבה בנו להשתתף בשיעורים אלו, דווקא בגלל

חכמת הטבע היא וודאי חכמה מותרת ומשובחת, נצרכת להביט אל פועל ה' ומעשהו הגדול כי נורא, ובייחוד החלק ממנה הנכלל במלאכת הרפואה, באשר היא חיי דברייא, והתורה העידה על מציאותה וציוותה לעשותה וכו', אפילו לא יעלה ביד החוקר בטבע רק מעט מזער בכמות, הנה הוא רב האיכות ושקול כהרבה בשאר החכמות, בפרטות אם יבואר הדבר בניסיון להועיל להיטיב, הנה שכרו המרובה בזה ובבא, לכן מהראוי לטרוח אחריה, וכמו שידענו בייחוד משני גדולי עולם וכו', הרמב"ם והרמב"ן ז"ל וכו', ומזקנים כהם ז"ל נתבונן, שלא להניח ח"ו הלימוד החמוד הקדוש בשביל זה, אשרי שיאחזו בזה, וגם מזה אל ינח ידו לעשות כמותן¹³.

יחסי הלכה ורפואה – הרפואה וההלכה מתייחסות זו לזו בשני מישורים: האחד הוא המישור החיובי ההדדי, בו

וביום-הכיפורים; מצבי נידה וזבה; הגדרת הסיכון והסיכוי של מצבים רפואיים שונים וכיו"ב. [16] על הבעיות השונות ודרכי פתרון נסובה כמעט כל האנציקלופדיה הזו. וראה א. שטיינברג, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 9 ואילך; הני"ל, קורות, ז, תשל"ח, עמ' 401 ואילך.

רנ/1490, ונדפס בקובץ דברי חכמים, דפים סג-עד. [12] שבילי אמונה, הקדמה לנתיב הרביעי. [13] שו"ת שאילת יעבץ ח"א סוסי' מא. [14] ראה ע' רפואה הע' 53 ואילך, על מקורות החיוב לרפא; וראה ע' חולה הע' 70 ואילך, על מקורות החיוב להתרפא. [15] כגון חולה בשבת

שילוב זה, והעיסוק בעניינים חיוניים¹⁷. ללומדה וללמדה²³.

אחד היה שאמר לו אביו, תלמד לפני ספר רפואות; אמר הבן, לא אלמד, כי כשאדע למרחוק חולה עני, אם לא אלך שם, הרי אני חוטא; אם אלך וימות, על ידי הוא מת, ואם לא אדע רפואות איני חייב. אמרו לו הקרובים אליו, אילו היית יודע ברפואות היו חיים, וכיוון שיכולת ללמוד ולעשות ואינך עושה ולומד, כאילו אתה תמית אותם²⁴.

אם יש לאדם עושר לשכור אחרים, אל ילמד בניו, כדי שלא ימעט בלימוד שלו, וישכיר מלמדים לפניו; ואם רופא אומן הוא, ואי אפשר על ידי אחרים, אז פיקוח נפש עדיף מלימוד²⁵, היינו שאם בנו של רופא חפץ להיות אומן, ואין שם אחרים שילמדוהו רפואה, אז יבטל האב מלימוד תורה, וילמד את בנו רפואה, מפני שפיקוח נפש עדיף מלימוד²⁶.

מסופר על הגר"א, שבחכמת הרפואה ידע רק חכמת הניתוח והשייך אליה, אך מעשה הסמים ומלאכתן למעשה רצה ללומדם מרופאי הזמן, וגזר עליו אביו הצדיק שלא ילמדנה, כדי שלא יבטל מתורתו, כשיצטרך ללכת להציל נפשות כשידע לגמרה²⁷.

לימוד רפואה הוא בגדר דין, ולכן יש לאדם לקבוע זמן ללמוד אותה, לפי מה

והעיסוק בעניינים חיוניים¹⁷. וכן מצינו שרבי הונא בריה דרב יהושע אמר¹⁸, 'שידיעת חכמת הרפואה מצילה חיים, ומקיימים בזה את דברי הפסוק¹⁹ 'החכמה תחיה בעליה'. ועוד מצינו²⁰ שר' זירא בא לשמוע מרב יהודה לפני עלייתו לארץ ישראל, ושמע ממנו עניינים שונים, וביניהם ענייני בריאות ורפואה, ואמר אילמלא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי, ומשמע שעיקר החידוש היה בענייני בריאות ורפואה. מכאן ניתן ללמוד, שבימי חז"ל היו מהאמוראים ששילבו עניינים רפואיים ורפואה מונעת בשיעורי התורה בישיבה, וחז"ל ראו בכך חשיבות רבה, ולא גדר של ביטול תורה, או עיסוק טפל.

המלצות ללימוד רפואה — גדולי ישראל בכל הדורות המליצו על לימוד הרפואה והבנת עניינים רפואיים. להלן מספר דוגמאות:

דעה חכמה, ואם דעתה פליאה; דעה חשבון, ובין (והבן) ספרי רפואה; ותדע לך אזי מולד לבנה, ועת המועדים שנה בשנה²¹.

להבין בחכמת הרפואה, לשער כל מידה, ולדעת כל תבנית, ויתר החכמות ותחבולות וכו', ורז"ל הזהירונו עליהם וציוונו בהם²².

נמצאת מלאכת הרפואה מצווה גדולה

מוטר, עמ' 75. [24] ס' חסידים, הוצאת מוקיצי נרדמים, סי' תתרטט. [25] ס' חסידים סי' תשנא. [26] משנת אברהם שם סק"ב. [27] מבוא לפאת השולחן. ולכאורה הוא נגד מה שכתב בס' חסידים סי' תתרטט — ראה לעיל

[17] שבת פב א. [18] יומא פד א. [19] שבת מא א. [20] קהלת ז יב. [21] שירי מוטר השכל לרב האי גאון, ווראשא, תרנ"ג, סי' קטב. [22] איגרת הרמב"ן לחכמי צרפת, בסוף קובץ תשובות הרמב"ם, ח"ג, ליפטיאה. [23] ספר

שיצטרך לקיום מצווה זו, ולכן מותר ללמוד רפואה גם בציבור²⁸.

רבי משה חיים לוצאטו (הרמח"ל) כתב לתלמידו ר' יקותיאל כשלמד רפואה – אחוז בזה, וגם מזה על תנח ידך²⁹, ואמר עליו שהוא חסיד גמור³⁰.

תכניות לימוד רפואה לכלל הציבור – מחנכים אחדים בימי הביניים הכניסו את לימודי הרפואה לתוך תכנית הלימודים של צעירים בעלי כשרונות:

וכאשר ראיתי ספר הפרקים לאבקארט, שהוא רב התועלת ביותר בספריו, ראיתי לפרשם, לפי שהם פרקים שראוי שיזכרם כל רופא, ואף זולת הרופאים ראיתם מלמדים אותם לנערים בבית הספר, עד שפרקים רבים מהם יודעם על פה מי שאינו רופא, מגירסא דינקותא בבית הספר³¹.

אחר כך יחל לטעום מתק דבש החכמות ויחל בלימודיות. ראשונה – בספרים המחוברים מכללי מלאכת הרפואה, בתחילתם המחוברים בשמירת הבריאות, כדי להתנהג על פיו, ויש חיבור נכבד לזה, חיבר הרמב"ם ז"ל, נקרא שמו הנהגת הבריאות; אחר יקרא בספר כולל בקיצור

ענייני חכמת הרפואה בשמירת הבריאות ובהסרת החולי ונשואי הרפואה וזולת זה כספר הארגוזה, חיבר החכם הרופא אבו עלי בן סינא (ומוסיף למנות עוד ספרי רפואה מפורסמים בדורו) וכו'; אחר בספרים המחוברים על החלק השני משני חלקי העיון ברפואה, הם המורים לדעת סיבות החולאים ואותות תרופתם (ושבו מונה ספרי רפואה מתאימים לדעתו להבנת ההיבט הרפואי הזה)³².

אחר שישא אשה, ילמד בספרים המחוברים בכללי הרפואה³³.

ואם באולי אחר שיגיעו לכלל שנים שנשלמו במידות ויראת שמים ירצו לקבוע הזמן ולתת הרביעית ממנו אל החכמות הלימודיות וההגיוניות כו', הנה מה טוב, וכן גם לחכמת הרפואות, ולפי שהן גם כן מבוא בשלמות האנושיות³⁴.

אמנם יש מי שכתב, שתלמיד ישיבה אל לו לעזוב את הישיבה כדי ללמוד רפואה באוניברסיטה, אלא יישאר בישיבה ויתמיד בלימוד התורה, ולא ידאג לפרנסה עתידית³⁵, ומכל מקום אם מרגיש צורך גדול ללמוד רפואה, בין אם הדבר נובע מתכונת נפשו ונטייתו למקצוע זה, ובין אם הדבר נובע מרצונו להשיג פרנסה

הע' 24. [28] הגר"י רוזין מרוגצ'וב, במכתב שפורסם בחוב' המעין, ניסן תשל"ו, עמ' 4 ואילך. וקרוב לוודאי שמקורו הגמ' שבת פב א הנ"ל. [29] ס' ירים משה, דף צב. [30] שם דף רכג. [31] רמב"ם בהקדמה לספרו 'פירוש לפרקי אבוקארט'. ולא התבאר אם למדו זאת בבתי הספר של היהודים או של הגויים, אך על כל פנים לא שלל זאת הרמב"ם, ואדרבה משמע שזה

הביאו לפרש את הפרקים הרפואיים, ומשמע שלימוד זה הוא חלק מחינוך נכון. [32] יאיר נתיב, פרק טו, הובא בס' מקורות לתולדות החינוך בישראל, כרך ב, עמ' כט-לג. [33] יאיר נתיב, הובא בס' מקורות לתולדות החינוך בישראל, כרך ב עמ' לא. [34] מעשה אפוד, בהקדמה עמ' 17, הובא בס' מקורות לתולדות החינוך בישראל, כרך ב, עמ' סז-עג. [35] שו"ת

מצד הפיקוח נפשות ללמוד חכמת הרפואה, כי חיוב פיקוח נפש הוא רק להציל חברו במה שיכול, שאם הוא רופא, הרי הוא מחויב להציל חולה מחוליו, אבל אין חיוב שילמד חכמת הרפואה כדי להציל חולה מחוליו, ובוודאי במצב רגיל שיש עוד רופאים בעולם, אין על הלומד רפואה משום מצות פיקוח נפש⁴¹, ואין בהכשרה למקצוע הרפואה משום מצווה, שכן אין עניין זה מוטל על אדם מסויים, אלא תלוי בכחירתו החופשית⁴².

מכובדת ומעשירה, אין איסור בעזיבת הישיבה ובלמוד הרפואה, בתנאי שיישמר מאיסורים ומדעות כפירה באוניברסיטה, ובתנאי שימשיך לקבוע עתים לתורה³⁶. ומה שרבותינו הראשונים עסקו גם ברפואה, היה זה בדרך לימוד שונה לגמרי מזמנינו, כי אז למדו מתוך ספרים או משימוש אצל רופא גדול, ולא כמו היום שצריכים להקדיש ללימוד הרפואה שנים רבות, וללמוד את המקצוע בבתי ספר לרפואה מיוחדים, ועקב כך לזנוח את לימוד התורה³⁷.

לימוד רפואה לדיינים – אם נכונים
הדברים כלפי תלמידי חכמים בדרך כלל, נכונים הם ביתר שאת לגבי דיינים, שצריכים להיות בקיאים ברפואה, שכן אין מושיבים בסנהדרין, בין גדולה ובין קטנה, אלא בעלי חכמה⁴³, והכוונה שיודעים קצת משאר חכמות, כגון רפואות וחשבון וכיו"ב⁴⁴, וזאת על מנת שיוכלו לפסוק בשאלות שיובאו לפנייהם לדין, שיש להם נגיעה לעניינים רפואיים. וכן מצינו

חיוב לימוד הרפואה – בין פוסקי
דורנו מצינו מחלוקת בשאלה אם יש חיוב על אדם ללמוד רפואה, כדי שיוכל להיות רופא ולהציל נפשות. יש מי שכתבו, שיש מצווה בעצם לימוד הרפואה, הן מדין לימוד אומנות³⁸, והן משום שיש בו הצלה בעתיד³⁹, ושעיקר לימוד הרפואה וודאי מצווה גדולה היא⁴⁰; ויש מי שכתבו, שאף אם לא היה שום רופא בעולם, אין חיוב

רפואה. [40] שו"ת הגרי"א הרצוג חיו"ד ח"ב סוסי' קמה. ראייתו ממס' שבת פב א – הוא עסיק בחיי דברייתא וכו', וראה לעיל הע' 17. [41] שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' קנא, וח"ג סי' קנה. ראייתו מדין מצות צדקה, שאם יש לאדם ממון הוא מחויב בצדקה, אבל אינו מחויב לעסוק במסחר כדי להרוויח על מנת לתת צדקה. אמנם שיטתו מוקשה משיטת הפוסקים שהבאנו לעיל, שמשמע מהם שיש בעצם לימוד הרפואה משום מצווה – ראה לעיל הע' 38-40. ואולי כוונתו, שאין בלימוד הרפואה משום מצווה כזו שבגללה יהא מותר לו לעבור על איסור, כנידון שאלתו בעניין כהן ללמוד רפואה, וצ"ע. [42] שו"ת חוות בנימין, ח"ג סי' קי. [43] סנהדרין יז א; רמב"ם סנהדרין ב א. [44] רמב"ם שם. וראה בכס"מ שם, ובמרגליות הים, סנהדרין שם.

אגרות משה חיו"ד ח"ד סי' לו אות א. [36] שו"ת אגרות משה שם אות יג. [37] שו"ת אגרות משה שם אות יב. [38] ראה במבוא ב – דת ומדע, חלק ג. ויש מי שכתבו, שאמנם יש בלימוד רפואה מצווה מדין לימוד אומנות, אלא שכל זה נכון אם לומדים ממורים הגונים ובסביבה כשרה, אבל בזמנינו שלומדים בסביבה חופשית, יש להיזהר מאד מפני השפעות שליליות של הסביבה – קריינא דאיגרתא, עמ' סז-סח. ועוד כתב, שבגלל הקשיים ההלכתיים הקשורים בעיסוק ברפואה (כגון איסורי ייחוד, שמירת שבת, דרגות פיקוח נפש), ובגלל בעיות סביבתיות שונות, עדיף לעסוק ברבנות לשם פרנסה מאשר להיות רופא – שם עמ' ריב-ריג. [39] שו"ת לבושי מרדכי, מהדו"ג חאו"ח סי' כט; שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' פד. וראה מה שכתב שם, שיש עוד תועלת לכלל אם יהודי חרדי לומד

שהזכות להעניק רשיון לרופא היתה נתונה לבית הדין⁴⁵, ולכן יש להניח, שהם למדו עקרונות של מקצוע זה.

חובת התעדכנות של רופאים – אכן, החיוב החזק ביותר ללמוד רפואה הוא על העוסקים ברפואה, היינו הרופאים, שמוטלת עליהם חובה להמשיך וללמוד רפואה כל ימיהם, כדי שיהיו מעודכנים היטב בחידושי מדע הרפואה, למען יוכלו להעניק את הטיפול הטוב יותר לחולים. עדות מעשית חזקה לדרך זו קיבלנו מהרמב"ם, שכתב "הנני מודיעך, שיש לי פרסום גדול מאד ברפואה אצל הגדולים וכו', ודבר זה גורם לאובדן הימים באלקאהרה (קהיר) בביקור החולים, וכאשר אבוא למצרים (פוסטאט), שהיתה רחוקה מקהיר כשני ק"מ ומחצה), הרי כל מה שאני יכול לעשות בסוף היום עם הלילה הוא לעיין בספרי הרפואה בדברים הנחוצים לי, ואתה יודע רחבי המקצוע הזה וקשייו אצל מי שיש בו יושר ורצינות, שלא יאמר דבר אלא אם כן הוא יודע ראיותיו, והיכן נאמר, ואופן ההיגיון שבו, וזה גורם שאיני מוצא שעה לעיין במאומה בענייני התורה, ואיני לומד כי אם ביום השבת בלבד, אבל שאר המדעים איני מוצא עת לעיין במאומה מהן, ונגרם לי נזק רב מדבר זה"⁴⁶.

על כן נפסק להלכה, שאסור להתעסק ברפואה אלא אם כן הוא בקי בה⁴⁷, ומשמע שיש חיוב על הרופא להתעדכן כל הזמן, כדי להיות הבקי, שרק לו מותר לעסוק ברפואה. וכך מסופר על אחד שבא לפני חכם, אמר לו, לאותו פלוני הרופא הלווייתי על ספר הרפואות שלו; אמר לו, נפש חבלת, כי ביום ובלילה הוא צריך לעיין בו, וכשבאים החולים אליו אומר איני יודע בלא ספרי, אמר לו תחזיר לו וכו'⁴⁸.

יש מי שכתב, שמותר לצאת מארץ ישראל לחוץ-לארץ כדי להשתלם ברפואה, כגון לצורך השתתפות בכנס רפואי או כדי ללמוד שיטות רפואיות חדישות וכו'⁴⁹.

שיטות לימוד של רופאים בעבר – ביחס לשיטת לימוד הרפואה, מצינו שבימי התלמוד היו מתלמדים לרפואה אצל רופא בקי; משל לתלמיד של רופא, שנתן רטיה על מכה אחת ונתרפאת, והיו מקלסין אותו, אמר להם רבו, קלסו לי שלימדתי⁵⁰, וכן משל לתלמיד של רופא שאמר לרבו, מורי, כבר לימדתני כל סדרן של רפואות⁵¹; או אב-רופא העביר את סודות המקצוע לבנו, רופא שהיה לו נרתיק של רפואות, כיוון שעמד בנו מסרה לו⁵². כמו כן יתכן שהיו מרפאות

[45] טושו"ע יו"ד שלו א. וראה ע' רופא הע' 155 ואילך. [46] איגרת הרמב"ם לתלמידו יוסף בן יהודה אבן ועקנין באגרות הרמב"ם, מהדורת קאפח, עמ' קלד. יש להעיר, שהרמב"ם העדיף לעיין בספרי הרפואה על פני לימוד התורה בזמן המועט שעמד לרשותו לצורך לימוד. [47] טושו"ע יו"ד שלו א. וראה עוד בע' רופא

הע' 165 ואילך. [48] ס' חסידים סי' תתתרע. [49] שו"ת ציץ אליעזר חכ"ב סי' ה אות א. [50] שמות רבה מח ז. [51] דברים רבה ו ו. וראה גם סנהדרין צט טוע"ב, דבי בנימין אסיא; שבת קלג ב, בני מניומי אסיא. [52] ירושלמי ר"ה א ג. וראה בפרקי אבוקארט לרמב"ם א א, תכנית לימודים מפורטת לרופאים.

המורכבות ממספר רופאים, ובראשם עמד רופא מומחה⁵³.

הלבנת פני החולה, על ידי ראייה ובדיקה של סטודנטים, שאין עושים כן אלא כדי להתלמד, ולא כדי לסייע לחולה, ובמיוחד כשבודקים אותו במקומות נסתרים, וכל שכן כשגברים בודקים נשים ולהיפך.

שיטות לימוד רפואה מודרנית – בימינו ניתן ללמוד את מקצוע הרפואה רק בבתי ספר לרפואה, המהווים חלק מאוניברסיטה כללית. הלימודים מתחלקים לשני שלבים עיקריים: לימודים קדם-קליניים, הכוללים רכישת ידע במדעי יסוד, כגון ביולוגיה, פיסיקה, כימיה, ביוכימיה, סטטיסטיקה, פיסיולוגיה, פרמקולוגיה, אנטומיה, פתולוגיה וכיו"ב; ולימודים קליניים, שבהם מקבלים הסטודנטים לרפואה הוראה עיונית ומעשית בכל תחומי הרפואה, על ידי סבבים בכל המחלקות הרפואיות. כחלק מלימוד מקצוע הרפואה נכללים כיום גם לימודי האתיקה הרפואית, משפט ורפואה, הומניסטיקה ורפואה, תולדות הרפואה, דת ורפואה⁵⁴.

פגיעה בסודיות החולה⁵⁵ – יש מי שכתב, שאין להתיר לימוד כזה אלא לאחר הסכמתו המפורשת של החולה, ואם אין החולה מסכים לכך, אסור לסטודנטים ללמוד סביבו⁵⁶; ויש מי שכתב, שמעיקר הדין אין לחוש לבושתו של החולה במצב כזה, שכן זו היא הדרך הטובה ביותר ללמוד רפואה לצורך הצלת נפשות בעתיד, אלא שמן הראוי לבקש את הסכמתו של חולה⁵⁷.

התערבויות רפואיות על ידי מתלמידים – יש מי שכתב, שאסור למתלמד להזריק זריקות לחולים, או להכניס להם עירויים, כי הם גורמים לחולים חבלות מיותרות, ובוודאי שהדבר אסור ביום השבת; אכן, אם אין מומחה יותר ממנו, והטיפול אמנם נחוץ לחולה, או שאין וודאות שיגרום חבלה מיותרת, והמתלמד ביקש רשותו של החולה – מותר⁵⁸.

בעיות הלכתיות בשלב קדם-קליני – ביחס ללימודים הקדם-קליניים קיימת בעיה הלכתית בלימודי האנטומיה והפתולוגיה, שכן היא קשורה בניוול מתים – ראה ערך נתוח המת.

בעיות הלכתיות בשלב קליני – ביחס ללימודים הקליניים סביב מיטת החולה, נידונו השאלות הבאות:

לימוד רפואה בשבת – מצינו מחלוקת

וראה העמק דבר, דברים כד ח. וראה מאמרו של הרב י. זילברשטיין, אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 81, שבכל מקרה של פעולה הנעשית לצורך התמחות רפואית – צריך לבקש תחילה רשות מהחולה, ואפילו אם צריך לתת תמורה כספית, או טובת הנאה אחרת לחולה, כדי להשיג את הסכמתו. [58] שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' לה.

[53] נכנס תיאודורוס הרופא וכל הרופאים עמו – תוספתא אהלות ד ב. וראה עוד בספר Preuss, J, *Biblical and Talmudic Medicine*, tras. F. Rosner, pp. 17-18. [54] ראה גם ע' תורת המוסר הכללי. [55] ראה ע' סודיות רפואית. [56] שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' פא. [57] הרב י. שפרן, עמק הלכה, ב, תשמ"ט, עמ' 124 ואילך.

אסור להכניסם לבית הכסא, ויש לנהוג בהם כבוד, אבל ספרי רפואה גרידא, ואפילו ספרי הרפואה של הרמב"ם, מותר להכניסם לבית הכסא⁶⁷.

לסתם אדם אסור לקרוא תיאורים של יחסי מין מתוך ספרי חכמי הרופאים, מחשש להרהור והוצאת זרע לבטלה⁶⁸, אך נראה ברור, שלרופא העוסק במלאכתו הדבר מותר, ואף חיוב הוא שילמד הדברים הנחוצים לעיסוקו כרופא⁶⁹, ואותם הלומדים חכמות טבעיות וצריכים לידע את דרכי תשמישן של בריות שונות, מותר להם להסתכל, כי עסוקים הם במלאכתם⁷⁰.

העתקת מאמרים — מותר להעתיק או לצלם מאמרים ופרקים מספרים רפואיים או מכתבי-עת מקצועיים מה שהרופא צריך לשם לימוד עצמי, אף אם יש אזהרה מהמחבר שלא להעתיק שום חלק מהספר ללא רשות המחבר או המו"ל, בתנאי שאינו עושה כן לצורך מסחרי, וגם אסור

בין הפוסקים, שכן נחלקו הראשונים בשאלה אם מותר ללמוד שאר חכמות בשבת וביום טוב⁵⁹, ולדעת המתירים — מותר לעיין בספרי רפואות וללמוד בהם, משום שהם חכמה⁶⁰, ורופא וודאי מותר ללמוד בשבת, ומקיים מצווה כשלומד בשבת בספרי רפואה⁶¹, ובוודאי שמותר לו לעיין בכתבי עת של ספרות מקצועית רפואית⁶², אבל סטודנט לרפואה צריך להחמיר, כי אינו מטפל בחולים כעת⁶³. ויש מי שאסר ללמוד רפואה בשבת, משום שהוא עסק ומעשה חול, וגזירה שמא יבוא לידי חילול שבת במלאכה גמורה⁶⁴.

אין לימוד רפואה דוחה איסור שבת, ואפילו איסור דרבנן, ואין זה בגדר פיקוח נפש⁶⁵, כיוון שאינם לומדים בימות החול בבהילות של הצלת נפשות⁶⁶.

כבוד וצניעות — ספרים בענייני רפואה המיוסדים על מאמרי חז"ל, אף שאין דברי חז"ל מוזכרים בהם במפורש, כגון ענייני רפואה המוזכרים בהלכות דעות לרמב"ם,

אויערבאך, הובא בלב אברהם ח"ב עמ' יח; ביצחק יקרא על או"ח סי' שז ס"ז. [62] שולחן שלמה, ח"א סי' שז סק"ד (ב). [63] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' שז הע' 8. [64] שו"ת שאילת יעב"ץ סי' מא. [65] ראה ע' פקוח נפש. [66] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט ט סי' יז פ"ב אות ט, ובנשמת אברהם חאבהע"ז סי' ד סק"ה. [67] הליכות שלמה פ"כ הע' לה. [68] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' קב. [69] א. שטינברג, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 16 ואילך. [70] ס' הזכרונות, מ"ע א פ"ב, הובא באוצה"פ סי' כג סק"ב. וראה עוד באפי זוטרי אבהע"ז סי' כג סק"ח.

[59] ראה טושו"ע או"ח שז יז. וראה בשו"ת הרמ"א סי' ז, שהעיד על עצמו, שהיה עוסק בשאר חכמות בשבת וביום-טוב, בשעה שבני אדם הולכים לטייל. וכתב במ"ב סי' שז סק"ה, שנוהגים להקל ללמוד בספרי חכמות בשבת, והא"ר כתב שירא שמים ראוי להחמיר בזה, כי הרמב"ם והר"ן אוסרים, ובמ"ב סי' שח סק"ה, הביא בשם הגר"א, שלעניין לימוד מצדד כדעת הרשב"א להתיר. ולעניין טילטול ספרי חכמה בשבת הוא מחלוקת הרשב"א והרמב"ם — ראה שו"ע או"ח שח נ. וראה עוד בס' שמירת שבת כהלכתה פכ"ט סמ"ז; א. שטינברג, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 16 ואילך. [60] עט"ז, הובא בבאה"ט או"ח סי' שז סק"ב. [61] הגרש"ז

להעלים את המקור⁷¹. הרופא — ראה ערך נאמנות הרופא.

בעניין לימוד רפואה על ידי כהנים — על החיוב לרפא — ראה ערך רופא.
ראה ערך כהן.

על החיוב להתרפא — ראה ערך
על נאמנות מדע הרפואה ועל נאמנות חולה.

[71] שו"ת ציץ אליעזר חי"ח סי' פ; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חי"ד סי' שנט סוסק"ב. וראה בשו"ת אגרות משה חאו"ח חי"ד סי' מ אות יט, שאסר להעתיק קלטות.